

A GENFI EGYZEMÉNYEK ALKALMAZÁSA

A SÚLYOS JOGSÉRTÉSEKÉRT VALÓ FELELŐSSÉG TISZTÁZÁSÁNAK NEHEZSÉGE

A főként az államhatalom révén elkövetett súlyos emberi jogsértésekért való egyéni felelősség érvényesítése a huszadik század végének egyik fontos jogi problémája. Pinochet tábornok nagy-britanniai kiadatási ügye vagy a büntetőjogi felelősségre vonás előbb eseti jelleggel – a Jugoszlávia, illetve a Rwanda Törvényszék útján – történő megteremtése, majd nemzetközi szerződés aláírása egy Állandó Nemzetközi Büntetőbíróság felállításáról jól mutatja, hogy az államok közössége a hidegháború elmúltával egyre komolyabban veszi ezt a kérdést. A probléma lényege az esetek jelentős részében a megbukott diktatúrák idején, gyakran évtizedekkel korábban elkövetett súlyos cselekmények elkövetőivel szembeni, az újonnan megteremtett jogállam követelményeinek is megfelelő bánásmód politikai és jogi értelemben történő kidolgozása és alkalmazása. A hosszú diktatúrák után létrejövő politikai demokráciák ugyanis az Ibériai félszigettől Dél-Amerikáig, Dél-Afrikától Közép- és Kelet-Európáig felismerték, hogy a jogállamiság nem kezdődhet a jogállamiság múlt felelőseivel szemben való féltetéssel, ily módon viszont kétségtelenül megkötötték a saját kezüket. Az ekképpen előállott jogi nehézségek és a békés átmenet politikai segítése egyes államokban (Dél-Afrika, Argentína) az igazság és a megbékélés bizottságait hívta életre, amelyek előtt valamennyi érintett köteles volt tanúvallomást tenni, de ilyen módon mentesült is a jogi felelősség alól. Más államokban ugyanezek a tényezők a múlt amnesztiával való lezárásához vezettek. Így történt ez Spanyolországban, Portugáliában és Chilében is, ahol ráadásul a diktátor a demokratikus átalakulás után is jelentős állami pozícióban maradt.

Magyarország az egyéni büntetőjogi felelősség tényleges érvényesíthetősége jogi feltételeinek a megteremtése irányába indult el, bár hozzá kell tenni, hogy Zétényi Zsolt országgyűlési képviselő, amint ez egy interjújából kiderül, elsősorban leleplező funkciót szánt a nevéhez fűződő törvénynek. Ugyanis e törvény alapján a büntetés korlátlanul enyhíthető lett volna és amint elmondta: „a lényeg a bűnök megnevezése és megmértetése.”¹ A Zétényi-féle törvény alkotmánybírósági bukását követően végül is az Alkotmánybíróság 53/1993. (X. 13.) AB határozata² volt az, amely lehetővé tette a közvetlenül a nemzetközi jogra alapozott felelősségre vonást. Ebben a határozatban ugyanis az azt megelőző

hazai jogi vitát lezárva az Alkotmánybíróság megállapította: „a nullum crimen sine lege garanciáját a nemzetközi jog magára érti és nem a belső jogra”³ és így nincs jelentősége annak a ténynek, hogy a magyar jogalkotó ugyan még az 1956. évi forradalom és szabadságharc előtt ratifikálta a genfi egyezményeket, de súlyos megsértésük pónalizálása párhuzamosan a történésekkel nem állt fenn. Azt az el nem hanyagolható részkérdést azonban az Alkotmánybíróság nem vizsgálta, hogy ez már az 1956. évi forradalom és szabadságharc idején is része volt-e a nemzetközi szokásjognak.

Akármelyik megoldásról legyen is szó, aligha vitatható, hogy számos frusztráció forrása. Még az olyan rendezés, mint mondjuk a portugál, is teremtett sajátos helyzeteket. Hans Magnus Enzensberger 1986-ban Portugáliában járva tapasztalta a következőket: „Később egy sötét kávéházban találkoztam egy szűkszávúbb portugállal is. Mutatott egy sötét szemüveges öregembert, aki egykedvűen üldögélt üres csészéje mellett. – Ez egy öreg titkosrendőr, a PIDE embere. Senkivel nem vált szót, s mint a hozzá hasonlók, körülbelül 40000 escudós állami nyugdíjból él, s ez portugál viszonyok között nem is kevés. Annak idején ő tartóztatta le és hallgatta ki az apámat. Apám három évig ült börtönben s mégis azt mondta: «Hálás vagyok neki. Másokat megkínóztak, engem nem, sokkal rosszabb is lehetett volna.» Hát látja, mi nem számoltunk le ezekkel az emberekkel. Nem vagyunk jó gyűlölködők. Nincs emlékezetünk, csak képzeletünk ...”⁴

A KÖZÖS 3. CIKK ALKALMAZÁSA A LEGFELSŐBB BÍRÓSÁG GYAKORLATÁBAN

A Legfelsőbb Bíróság 1999 nyarán született három végzésével hatályon kívül helyezett három olyan ítéletet, amelyek azért végződtek a vádlottak felmentésével, mert az eljáró bíróság arra a következtetésre jutott, hogy esetükben nem lehet alkalmazni a négy genfi egyezmény nem külső fegyveres konfliktusokra vonatkozó közös 3. cikkét, következésképp azok közönséges bűncselekmények voltak, így elévültek. (Az Alkotmánybíróság a már idézett határozatában megállapította: „A genfi egyezmények közös 3. cikkében meghatározott cselekmények az emberiség elleni bűncselekménynek minősültek, s azokat a minimális követelményeket tartalmazzák, amelyeket mindegyik összeütköző Fél «legalább» köteles megtartani, s amelyek «min-

denkor és mindenütt tilosak». [...] Nem évül el tehát a genfi egyezmények közös 3. cikkében meghatározott cselekmények büntethetősége sem.”⁵⁾

Megítélésem szerint a legfelsőbb bírósági hatályon kívül helyező végzések esetében a humanitárius nemzetközi jog közvetlen alkalmazása szempontjából három izgalmas kérdés vetődik fel: Utólag pontosított-e a közös 3. cikk alkalmazhatóságát az ugyancsak a nem nemzetközi fegyveres konfliktusokra vonatkozó, 1977-ben elfogadott II. kiegészítő jegyzőkönyv, avagy sem? Az előző kérdéstől függetlenül fennáll-e a közös 3. cikk alkalmazhatósága? Ha alkalmazható a 3. cikk, büntethetők-e a megsértői?

Ami az első kérdést illeti, a vita tárgya a II. kiegészítő jegyzőkönyv 1. cikkének értelmezése. Az eredetileg eljáró bíróság az 1. cikk 2. pontját, amely szerint a „jelen Jegyzőkönyv nem vonatkozik belső zavargások és feszültségek során előálló helyzetekre, mint például zendülésekre, elszigetelt vagy szórványos cselekményekre és egyéb hasonló természetű cselekményekre, minthogy azok nem fegyveres konfliktusok” (kiemelések tőlem – K. G.) úgy értelmezte, hogy ilyen módon utólag pontosították a 3. cikk alkalmazhatóságát. Ezt arra alapozták, hogy a 3. cikket per definitionem nem nemzetközi fegyveres konfliktusokra kell alkalmazni. Úgy vélem, a Legfelsőbb Bíróság hatályon kívül helyező végzésében helyesen mutatott rá, hogy az eljáró bíróságok figyelmen kívül hagyták az 1. cikk 1. pontját, amely megállapítja: „A jelen Jegyzőkönyv továbbfejleszti és kiegészíti a Genfi Egyezmények közös 3. cikkét anélkül, hogy módosítaná alkalmazásának fennálló feltételeit.” (Sajnálatos, hogy a végzések pontatlanul idézik a 3. cikk 1. pontját és ráadásul az „alkalmazásának” kifejezés az, ami hiányzik belőlük.) Emellett a hatályon kívül helyező végzés álláspontját támasztja alá az államok gyakorlata is. A II. kiegészítő jegyzőkönyv El Salvadorban történt alkalmazása során az el salvadori kormány úgy vélte, hogy a II. kiegészítő jegyzőkönyv de jure alkalmazásának feltételei nem állnak fenn, mégis emellett döntött, mivel annak rendelkezései feleltesztik és kiegészítik a 3. cikket.⁶⁾

A második kérdéssel kapcsolatban, az államok gyakorlatát az jellemzi, hogy még nyilvánvalóan fennálló gyarmati, illetve polgárháború esetén is vonakodtak a 3. cikket alkalmazni.⁷⁾ Megítélésem szerint azonban a Kínai Népköztársaság kormányának az 1950-es években Tibet kapcsán folytatott gyakorlata, avagy a vörös khmerek ez irányú negatív álláspontja inkább jogsértés, semmint a 3. cikk gyakorlati alkalmazása határának egyszerű felemelése. Kétségtelen, hogy az idézett esetekben a hatalmon lévő kormánynak kellett volna a saját embereivel szemben alkalmaznia a 3. cikket, a mi esetünkben viszont a felelősségre vonás a politikai

rendszerátalakítás után nyílik meg. Mivel azonban nincs az államok között konszenzus – amint Richard R. Baxter írja⁸⁾ – az alkalmazhatóság alsó határát illetően, azt egy alacsonyabb szinten értelmező gyakorlat sem minősülhet jogsértésnek. (Így értelmezhető Morvai Krisztinának az a megjegyzése, hogy a Legfelsőbb Bíróság „precedenst kívánt teremteni, nem csak magyarországi, de nemzetközi érvénnyel.”⁹⁾

A harmadik kérdéssel összefüggésben helyesen mutat rá Steven R. Rather és Jason S. Abrams, hogy a közös 3. cikk megsértése nem per se súlyos megsértése a genfi egyezményeknek, amely büntető jogi felelősséggel jár.¹⁰⁾ Ugyanakkor viszont az ENSZ Jugoszlávia Törvényszék a Tadic II.-ügyben úgy értelmezte a nemzetközi szokásjogot, hogy ilyen esetekben is fennáll a személyes büntetőjogi felelősség.¹¹⁾ Az idézett szerzők azonban arra is rámutatnak, hogy a nyolcvanas évek közepe előtt – megítélésük szerint – ez a szokásjogi szabály nem létezett.¹²⁾ Következésképpen, a nemzetközi szokásjog oldaláról a Legfelsőbb Bíróság végzéseit illetően ez a kérdés problémát jelent, e kérdést viszont az Alkotmánybíróság fent idézett határozatában eldöntötte.

Összefoglalásul megállapítható, hogy az ügyeket érintő két nemzetközi szokásjogi szabály időbeli fennálltának értelmezését illetően az Alkotmánybíróság és nem a Legfelsőbb Bíróság volt az, amely elmulasztotta a felmerülő kétségeket tisztázni.

JEGYZETEK

1. Beke Mihály interjúja Zétényi Zsolttal: Megtorlás vagy igazságtétel? In: Heti Magyarország 1991. október 11. Idézi Bence György: Az igazságtételről Burke és Lassalle nyomán. In: Lamm Vanda – Bragyova András (szerk.) Visszamenőleges igazságszolgáltatás. MTA Állam- és Jogtudományi Intézeti Közlemények, Budapest, No 1. 1992. 23. o.
2. 53/1993. (X. 13.) AB határozat ABH 1993, 323.
3. 53/1993. (X. 13.) AB határozat ABH 1993, 323. 330.
4. Hans Magnus Enzensberger: Ó, Európa! Európa, Budapest, 1992. 165-166. o.
5. 53/1993. (X. 13.) AB határozat ABH 1993, 323. 337.
6. Dieter Fleck: The Handbook of Humanitarian Law in Armed Conflicts Oxford University Press, 1995. 48. o.
7. Steven R. Rather – Jason S. Abrams: Accountability for Human Rights Atrocities in International Law Clarendon Press, Oxford, 92-93. o.
8. Steven R. Rather — Jason S. Abrams i.m. Baxtert idézi 93. o.
9. Morvai Krisztina: Kísértő bűnök In: Manes 1999. augusztus 12. 39. o.
10. Steven R. Rather – Jason S. Abrams i. m. 94. o.
11. Steven R. Rather – Jason S. Abrams i. m. 96. o.
12. Steven R. Rather – Jason S. Abrams i. m. 99. o.